MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

№2

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik, fan va ta’limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026
fevral

Milliy nashrlar

OAK: https://oak.uz/pages/4802

05.00.00 - Texnika fanlari
08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

ISSN: 3060-463X

Elektron nashr, 545 sahifa.
2026-yil, fevral

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta’limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Bosh muharrir:
Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Shakarov Zafar G‘afforovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay’ati:
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo‘taboyev Mahammadjon To‘ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o‘g‘li, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Tursunov Ulug‘bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o‘g‘li, Texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo‘raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.
Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor
Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikasiya va kompyuter tizimlari, telekommunikasiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA

RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR BANKLARIDA RISK-MENEJMENTNING TASHKILIY MODELLARI....26
Madaminov Bekzod Allayarovich

“HUDUDGAZTA’MINOT” AJ DA AMALGA OSHIRILGAN LOYIHALAR SAMARASI....32
Shukurillaev Jahongir Botir o‘g‘li

HARBIY XIZMATCHI AYOLLARNING MAXSUS KIYIM SIFATIGA QO‘YILADIGAN DASTLABKI TALABLARNI SHAKLLANTIRISH....37
Abduraxmanova N.D., Mirtolipova N.X., Nasirullayeva G.S.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ НЕСПЕЦИФИЧЕСКОГО ЯЗВЕННОГО КОЛИТА У ДЕТЕЙ....42
Закирова Бахора Исламовна, Каримов Достон Рустам угли

ОЦЕНКА ВОЗДЕЙСТВИЯ ФИСКАЛЬНЫХ И КРЕДИТНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ НА РЫНКИ ВЫСОКОЛИКВИДНОЙ ПРОДУКЦИИ И ЕСТЕСТВЕННЫХ МОНОПОЛИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН....48
Бекзод Умматов

ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ЭКОНОМИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА....55
Вахидов Азизжон Саиджонович

SUG‘URTA FAOLIYATIDAGI MOLIYAVIY RISKLAR: BAHOLASH VA MINIMALLASHTIRISH STRATEGIYALARI....58
Xalikulova Shirin Utkir qizi

“ANDIJONDONMAHSULOT” AJ MISOLIDA XARAJATLARNING STRATEGIK BOSHQARUV HISOBI: AMALIY TAHLIL VA TAKOMILLASHTIRISH TAVSIYALARI....62
Xayitboyeva Laylo Oybekovna

XORIJIY MAMLAKATLARNING NORASMIY IQTISODIYOT DARAJASINI PASAYTIRISHDAGI TAJRIBASI....66
Alimardonov G‘ayratjon Nuraliyevich

XO‘JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA BARQARORLIK HISOBOTLARI AUDITINI SHAKLLANTIRISH....72
Xolikov Ravshan Anvar o‘g‘li

PUL - KREDIT SIYOSATINING TRANSMISSION MEXANIZMINI RIVOJLANTIRISH....76
Obidova Zilola Ikromjon qizi

HOMILADORLIK DAVRIDA AYOLLARDA UCHRAYDIGAN GESTOZLI KATARAL GINGIVITNI KOMPLEKS DAVOLASHNI OPTIMALLASHTIRISH....81
Nomurodova Farangiz Lazizovna

AGRAR KORXONALARDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA INVESTITSIYA MEXANIZMLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI VA RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI....87
Egamberdiyev Abdujabbor Xusanovich

YOSHLAR TADBIRKORLIGI VA KICHIK BIZNES IQTISODIYOTINI TA’MINLASHDA INFRATUZILMALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI....92
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI BAHOLASH METODOLOGIYASINING MAZMUNI VA TAMOYILLARI....96
Mavrulov Ravshan Nematjonovich

УПРАВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫМИ КОММУНИКАЦИЯМИ В ПРОЕКТАХ 101
Носирова Гулираъно Абдулазиз кизи

DAVLAT BUDJETI JARAYONIDA MONITORING VA MOLIYAVIY NAZORATNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 107
Yax'yayeva Dilfuza Bagdatovna

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KICHIK KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH 111
Axmedov Sanjar Temur o'g'li

RAQAMLI MOLIYA TEXNOLOGIYALARI EVOLYUTSIYASINING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI VA YUZAGA KELISHI MUMKIN BO'LGAN XATARLAR TAHLILI 117
Ko'chimov Jahongir Shuxrat o'g'li

GAZ VA GAZ KONDENSATINI YIG'ISH VA TAYYORLASH TIZIMLARI UCHUN ZAMONAVIY LOYIHALASH USULLARI TAHLILI 123
Abdirazakov Akmal Ibragimovichб Namozov Og'abek Maxmud o'g'li

AGILE PROJECT MANAGEMENT IN THE DIGITAL ERA: STRATEGIES, FRAMEWORKS, AND BEST PRACTICES FOR SUCCESS 128
Utkirova Maftuna Murodjon qizi

O'ZBEKISTON EKSPORTYOR KORXONALARINING YANGI BOZORLARGA CHIQISHIDA FAOL MARKETING VOSITALARIDAN FOYDALANISH HOLATI VA MUAMMOLARI 134
Baqoyev Sunnatillo Burxon o'g'li

TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI 139
Salaydinov Shodiyor Nizom o'g'li

TO'QIMACHILIK SANOATIDA INVESTITSION LOYIHALARNI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY JIHATLARI 144
Qurbonov Jasurbek Pozilovich

OPTIMIZATION OF ROADSIDE AUTO CAMPING SITES (REST AREAS) ON HIGHWAYS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE: INFRASTRUCTURE GAPS AND CORRIDOR-BASED EVIDENCE FROM UZBEKISTAN 150
Akramov Akbarjon Akmal ugli

QURILISH KORXONALARIDA INNOVATSION MARKETING YONDASHUVLARINING AHAMIYATI 156
Aminov Abbos Mo'minboy o'g'li

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA AHOLI ISH BILAN BANDLIGI SAMARADORLIGINI IFODALOVCHI KO'RSATKICHLAR 160
Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich

MINTAQADA XUSUSIY TIBBIYOT MUASSASALARIDA MARKETING STRATEGIYASI 165
Yakubov Temur G'anibekovich

AHOLI DEMOGRAFIK JARAYONLARINI IFODALOVCHI STATISTIK KO'RSATKICHLAR TIZIMI 169
Siroj Zarina Rustambekovna

AXBOROT MAHSULOTLARI BIZNESINING YAIM VA BANDLIKKA TA'SIRI: EKONOMETRIK TAHLIL 176
Abdullayev Abdulla Fayzulla o'g'li

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI 181
Ziyodullayev Qahramon

ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТЬ: ПОЛЬЗА ДЛЯ ЭКОНОМИКИ И ЭКОЛОГИИ 185
Хамдамова Гавхар Абсаматовна

O'ZBEKISTONDA EKSPORTNI RAG'BATLANTIRISHNING MOLIYAVIY VOSITALARI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI 191
Mamatov Baxodir Quldoshovich

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

KO'P QIRRALI VALLARNING SHAKLLANTIRISH METODLARI VA USULLARINI TAHLIL QILISH 197
Xasanov Bobirmirzo Maxmudali o'g'li, Valixonov Dostonbek Azim o'g'li, Alibekov Rasulbek Qanotbek o'g'li

MINTAQA SANOATINING TARKIBIY TRANSFORMATSIYASI VA UNNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH 205
Abdinazarov Xusan Shaymanovich

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA SUG'URTA BOZORINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH 209
Nomozova Qumri Isoyevna

XALQARO STANDARTLAR TALABLARI ASOSIDA AUDITORLIK TEKSHIRUVINI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI....216
Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li

QASHQADARYO VILOYATIDA XIZMATLAR SOHASINING RIVOJLANISHNI TARTIBGA SOLISH TIZIMI 221
Achilova Firuza Kurbanovna

BANK MENEJMENTIDA INKLYUZIV MOLIYALASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI, TAMOYILLARI VA STRATEGIK AHAMIYATI 225
Rajabov Oybek Panjievich

MINTAQADA OLIY TA'LIM TIZIMINING ISHSIZLIK DARAJASIGA TA'SIRINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH....229
Rustamov Jasurbek Ravshanbek o'g'li

MAISHIY XIZMATLAR SOHASIDA INNOVATSION KLASTER MODELINI JORIY ETISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI....235
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI BOSHQARISH 240
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, Sharifi Abdul Fatah

MOLIYAVIY REJALASHTIRISHNING AMALDAGI MUAMMOLARI VA ULARNI YECHIMI YUZASIDAN TAKLIFLAR....245
Pardayev Jamshid Muzaffarovich

TIJORAT BANKLARI LIKVIDLIK RISKLARINI BAHOLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI....251
Sulaymanov Samandarboy Adhambek o'g'li

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA RISKLARNI BOSHQARISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH....257
Karimov Shohruh Boydulla o'g'li

"O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI" AKSIYADORLIK JAMIYATINING HISOBOTLARINI XALQARO STANDARTLARGA TRANSFORMATSIYA QILISH....262
Astanov Zafar Murodillayevich

QARAMA-QARSHI AYLANUVCHI IKKI ROTORLI SHAMOL TURBINASINING MATEMATIK MODELI 266
Pirmatov Nurali Berdiyarovich, Bekishev Allabergen Yergashevich, Saodullayev Abror Saypullayevich, Qurbonov Najmiddin Abduxamidovich

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL VA INVESTITSION MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH 272
Norboyev Sarvar Azodovich

O'ZBEKISTONDA TRANSPORT SOHASIDA FAOLIYAT YURITAYOTGAN TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING IQTISODIY AHAMIYATI....277
Jaloliddinov Anvar Jaloliddin o'g'li

ANALYSIS OF UZBEKISTAN'S MAIN ECONOMIC INDICATORS AND GDP GROWTH....283
B.Beknazarov

SOTISH JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA MARKETING TADQIQOTLARINING INTEGRATSIYASI 288
Abduxalilova Laylo Tohtasinovna

ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В АУДИТЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ: ГЛОБАЛЬНЫЙ И УЗБЕКСКИЙ КОНТЕКСТ 294
Мегноров Алмардон Абдирахмонович

RISK MANAGEMENT STRATEGIES IN UNCERTAIN ECONOMIC ENVIRONMENTS: A GLOBAL COMPARATIVE STUDY 302
Nigmatova Malika

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI....307
Hamrayev Maqsudjon Saidaxmadovich

BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA AHOLI BANDLIGINI OSHIRISH MASALALARI 311
Mamajonova Gulbaxor Toxirjon qizi

АВТОМАТИЗАЦИЯ АУДИТОРСКИХ ПРОЦЕДУР НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ: ВЛИЯНИЕ НА КАЧЕСТВО АУДИТОРСКИХ ЗАКЛЮЧЕНИЙ 316
Киличева Ф.Б.

MAISHIY TEXNIKA EKSPORTIDA YASHIL IQTISODIY SAMARADORLIKNI BAHOLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI 320
Kushmanova Mahbuba

GAZ TA'MINOTIDA YO'QOTISHLARNI KAMAYTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI 324
Xamidov Xayriddin Faxritdinovich

DAVLAT AKTIVLARINI XUSUSIYLASHTIRISHNING MINTAQA IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRINI BAHOLASH (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA)....329
Sharapov Farrux Shomuratovich

КРИТЕРИИ ОТБРАКОВКИ ЭКСТРУЗИОННЫХ АЛЮМИНИЕВЫХ ПРОФИЛЕЙ ГРУППЫ ALMGSI ПО МАКРОСТРУКТУРНЫМ ПРИЗНАКАМ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ 333
Ибрахимов Фаррухжон Фарходович

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA DEBITORLIK QARZLARI VA FAKTORING OPERATSIYALARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH....336
G'oziyeva Mokhira Rustamovna

KULTIVATOR YUMSHATKICH PANJALARI O'TMASLANISH DARAJASINING ISH KO'RSATKICHLARIGA TA'SIRI....345
Quvondiqov Yoqub Tursunbaevich, Nuraliyev To'lqin Alimardanovich

SANOAT KORXONALARINI BOSHQARISHDA INNOVATSION STRATEGIYANI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJRIBALAR 352
To'g'onov Ibroximxo'ja

TMK KORXONASI SHAROITIDA R6AM5 MARKALI TEZKESAR PO'LATDAN TAYYORLANGAN PARMA UCHUN TERMIK ISHLOV BERISH REJIMI....358
Djalalova Sevara Toxtamuratovna

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ 362
Шоев Алим Халмуратович

TRANSFORMATSIYA VA XUSUSIYLASHTIRISH OMILLARINING BANK SAMARADORLIGI KO'RSATKICHLARIGA TA'SIRI....367
Umirzoqova Aziza Olim qizi

SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH 372
Ismatov Raxmatilla Oltinovich

RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARI TADBIRKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA....376
Yoqubjonov Ibrohim G'olibjon o'g'li

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

BANK TIZIMIDAGI AKTIVLARINING UNUMDORLIGINI OSHIRISH BO'YICHA STRATEGIK YONDASHUVLAR 379
Sadikov Q.M.

СЦЕНАРНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЁННОСТИ И СТРУКТУРНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ 383
Муслимова Ф.С., Хашимова Н.А.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIBBIY XIZMATLARNI TAQDIM QILISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI 390
S.M. Raximova

YANGI O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI AXBOROT-RESURS MARKAZLARI FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH MODELI....395
Qurbanova Muazzam Fazliddinovna

IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSIYALASHUVI JARAYONIDA INVESTITSION KREDITLASHNING TAHLILI 399
Tuxsanov Eldor Dilmurod o'g'li

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA EKSPORTNI RAG'BATLANTIRISH MASALALARI 404
Abdug'aniyev Murodjon Shavkat o'g'li

XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARNING INNOVATSION FAOLIYATINI INVESTITSIYALAR YORDAMIDA QO'LLAB-QUVVATLASH....408
Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich

FRANSUZ TILIDA FE'L SEMANTIKASINING KO'PMA'NOLILIK VA BIRMA'NOLILIK ASPEKTLARI 412
Jo'rayeva Malohat Muhammadovna, Bekmetova Munisa Karimbayevna

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA ASOSIY KAPITALGA KIRITILGAN INVESTISIYALARDA CHET-EL INVESTISIYASI VA KREDITLARINI ROLI....418
Sultanov Anvar Abdullaevich

INSON QON TOMIRLARINING TARMOQLANISHINI L-SISTEMALAR ASOSIDA HOSIL QILISH ALGORITMNI ISHLAB CHIQISH 423
Boliyeva Dilrabo Nurbek qizi

YASHIL IQTISODIYOT LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHDA DAVLAT–XUSUSIY SHERIKLIK (DXSH)NING AHAMIYATI 429
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li

NAMANGAN VILOYATIDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI 434
Otayor Usmonaliyev

TIJORAT BANKLARIDA VALYUTA ARBITRAJI VA UNING MOHIYATI....440
Yaxyayev Ziyodilla Lutfullayevich

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN ALOQA SOHASINI MOLIYALASHTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI....443
Mirzaraximova Aziza Azimdjanovna

DON VA UN MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA MARKETING FAOLIYATINI BOSHQARISH XUSUSIYATLARI....450
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li

SURXONDARYO VILOYATIDA TUXUM ISHLAB CHIQARISHNING JORIY HOLATI TAHLILI 454
Ismoilov Zuhriddin Sayitqulovich

ZAMONAVIY TURAR-JOY ME'MORCHILIGIDA MILLIYLIK VA AN'ANAVIYLIKNING O'RNI VA AHAMIYATI 459
Toshniyozov Otabek Hakimovich

MARKAZIY QIZILQUM FOSFORIT RUDALARIDAN QIMMATBAHO KOMPONENTLARNI KOMPLEKS AJRATISH TEXNOLOGIYASI 464
Eshonqulov Uchqun Xudaynazar o'g'li, Ruzibayeva Dildora Akramovna, Xushvaqtova Dilshoda Shavkat qizi

BANKLARDA CHAKANA KREDITLASH JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH TARTIBI 470
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi

TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNESNI QO‘LLAB-QUVVATLASHNING XALQARO MODELLARI HAMDA ULARNING AMALIY AHAMIYATI 476
Nodirbek Shavkatovich Mirzaaxmedov

DAVLAT FUQAROLIK XIZMATIDA XOTIN-QIZLARNING BOSHQARUV KARYERASI: MOHIYATI, ZARURIYATI VA ILMIY-NAZARIY ASOSLARI 483
Abduraxmonova Feruzabonu

ASOSIY KAPITALGA INVESTITSIYALARNI MOLIYALASHTIRISHNING RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLAR TAJRIBALARI 489
Xoshimov Sobir Murtazayevich

QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA MARKETING FAOLIYATINING TASHKILIY TUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISH 495
Uzakova Umida Ruziyevna

OLIY TA’LIMNI MOLIYALASHTIRISH SAMARADORLIGI VA PROFESSOR-O‘QITUVCHI–TALABA NISBATI O‘RTASIDAGI IQTISODIY BOG‘LIQLIK....................502
Dusanov Salim Mamarasulovich

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЫ AML: АНАЛИЗ ПРАКТИК ВЕДУЩИХ БАНКОВ И СТРАН СНГ 507
Рашидов Авазбек Рахимович

BOJXONA TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHDAGI MAVJUD MUAMMOLAR TAHLILI 516
Radjapova Latofat Sardorovna

DEFORMATSIYALANUVCHAN STANDART CHIZIQLI QATTIQ (STANDARD LINEAR SOLID MODEL, SLS) MODEL ISHLAB CHIQISH VA SONINI TAHLIL QILISH 523
Ahmadov Ilhom Aktam o‘g‘li, Faxriddinova Rayhona Vahobjon qizi, Rustamova Ruxsora Kamtar qizi

ВЛИЯНИЕ КЕРАМИЧЕСКИХ КОМПОЗИЦИОННЫХ ПОКРЫТИЙ НА ТЕПЛОВУЮ ЭФФЕКТИВНОСТЬ КАМЕННОГО ТЕПЛОАККУМУЛЯТОРА В СОЛНЕЧНО-АССИСТИРОВАННЫХ БИОГАЗОВЫХ УСТАНОВКАХ 530
Д.М. Жураханов

O‘ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING KELAJAKDAGI IMKONIYATLARI....................537
Akbarov Husniddinjon Mo‘ysin o‘g‘li

O‘ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING KELAJAKDAGI IMKONIYATLARI

Akbarov Husniddinjon Mo‘ysin o‘g‘li
TDIU Bank ishi kafedrasi dotsenti v.b, PhD

Annotatsiya. Jahon moliya xizmatlari bozorining tahlili shundan dalolat beradiki, global inqiroz sharoitida nafaqat islomiy davlatlarda balki AQSh va Yevropa davlatlarida ham bank foizlari bilan bog‘liq bo‘lmagan noan’naviy bank xizmatlaridan foydalanishga bo‘lgan qiziqishlari va ehtiyojlari ortib bormoqda. Maqolada islomiy bankchilikning mohiyati va ahamiyati, ularning faoliyati xususiyatlari va asosiy tamoyillari ko‘rib chiqilgan. Islom banklarining jahon moliya tizimiga integratsiyalashuvi jarayoni va ularning rivojlanish tendensiyalari, global islomiy banklarning ko‘rsatkichlari tahlil qilingan. Shuningdek, MDH davlatlarida islomiy banklarning rivojlanishi hamda O‘zbekistonda rivojlantirish istiqbollari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: islom iqtisodiyoti, islomiy banking, islomiy moliya, tamoyillar, ribo, foizlar, aktivlar, islomiy moliyalashtirish.

Abstract. Analysis of the global financial services market shows that in the context of the global crisis, there is a growing interest and need to use non-traditional banking services that are not related to bank interest, not only in Islamic states, but also in the United States and European countries. The article examines the essence and significance of Islamic banking, the features of functioning and the basic principles of their activities. The process of integration of Islamic banking into the global financial system and trends in their development are analyzed, the indicators of global Islamic banking are analyzed. Also, the development of Islamic banking in the CIS countries and prospects for development in Uzbekistan are considered.

Keywords: Islamic economics, Islamic banking, Islamic finance, principles, riba, interest, assets, Islamic financing.

Аннотация. Анализ мирового рынка финансовых услуг показывает, что в условиях глобального кризиса не только в исламских странах, но и в США и странах Европы растет интерес и потребность в нетрадиционных банковских услугах, не связанных с банковскими процентами. В статье рассматривается сущность и значение исламского банкинга, характеристики и основные принципы его деятельности. Анализируется процесс интеграции исламских банков в глобальную финансовую систему и тенденции их развития, а также показатели деятельности глобальных исламских банков. Рассматривается также развитие исламских банков в странах СНГ и перспективы их развития в Узбекистане.

Ключевые слова: исламская экономика, исламский банкинг, исламские финансы, принципы, ростовщичество, проценты, активы, исламское финансирование.

KIRISH

Hozirgi vaqtda Islomiy moliyaviy xizmatlar bozori jadal rivojlanmoqda. Islomiy bank sektori 50 yildan ortiq vaqt mobaynida o‘zini inqiroz hodisalariga eng kam ta’sir ko‘rsatadigan ilg‘or va hayotiy moliyaviy tizim sifatida namoyon qildi. Islomiy banklarning jadal o‘sishi 2008-yilda global moliyaviy inqirozga, shuningdek, Islomiy moliya institutlarining aksariyat qismi joylashgan mamlakatlarda yuqori neft narxlariga bog‘liq edi. Shuningdek, foyda va zararni taqsimlash tamoyili, foizlarni taqiqlash va axloqiy kreditlash kabi tamoyillar kam xatarli hisoblanadi va shuning uchun Islomiy moliya institutlari inqirozga qarshi o‘zining barqarorligini namoyish etdi.

Islomiy banking – bu bank faoliyati bo‘lib, islom tamoyillariga mos keladigan moliyaviy xizmatlarning muqobil turi hisoblanadi. Islomiy bankdagi moliyaviy xizmatlarning asosiy xususiyati kredit foizini, yuqori xatarli (riskli) operatsiyalarni va noaniqlik bitimlarini rad etishdir.

Shuni ta’kidlash joizki, Islom bankchiligi tashkil etishga asos qilib olingan dinga qaramasdan, iqtisodiy tuzilish va tartibga solish, tarixiy asos, erkinlashtirish darajasi, ijtimoiy me’yorlar va diniy ko‘rsatmalarni talqin

qilish kabi omillar mintaqalar oʻrtasida farq qiladi. Shuning uchun, islom banki tamoyillarini toʻliq tushunish uchun bu sohani tahlil qilishda mintaqaviy istiqbolni hisobga olish qiziqish uygʻotadi.

Shuningdek, global moliyaviy va geosiyosiy beqarorlik, spekulyativ harakatlar oqibatida yuzaga keluvchi moliyaviy bozorlar oʻrtasidagi doimiy nazoratsiz kapital oqimi sharoitida, narx beqarorligi, qarz mablagʻlarining yuqori qiymati, pul resurslarini samarasiz qayta taqsimlash kabi milliy va jahon iqtisodiyoti rivojlanishiga toʻsqinlik qiluvchi omillar paydo boʻladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun islom bank tizimining yangi va samarali tamoyillari va vositalarini joriy etish orqali milliy bozorlarni diversifikatsiya qilish zarur.

Bugungi kunda islomiy bankning kam oʻrganilgan sohalari mavjud, masalan, ekspertlarning fikriga koʻra, islomiy bank faoliyatida moliyaviy texnologiyalardan foydalanish islom moliyaviy dunyosiga ulkan oʻzgarishlar keltirishi mumkin. Bundan tashqari, kelgusi yillarda bunday institutlarning baʼzilari Oʻzbekistonda paydo boʻlishi mumkin, shuning uchun mahalliy banklar va boshqa moliya-kredit tashkilotlari, davlat hokimiyati organlari va aholi bunday rivojlanish uchun tayyor boʻlishi va ushbu tendensiyaning mamlakat iqtisodiyotiga taʼsirini bilishi kerak.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Bugungi kunga qadar olimlar oʻrtasida islom iqtisodiyotini taʼriflashda yagona fikr mavjud emas. Mahalliy va xorijiy olimlar «Islom iqtisodiyoti» atamasining maʼnosini turlicha talqin qilishadilar.

Saudiya iqtisodchisi Muhammad Umar Chapra (2011) «Islom iqtisodiyoti nima?» nomli kitobida: “Islom iqtisodiyoti - odamlarning shaxsiy erkinliklarini buzmasdan va uzoq muddatli makroiqtisodiy va ekologik disbalansni yaratmasdan, islomiy taʼlimotga muvofiq noyob resurslarni taqsimlash orqali farovonlikka erishishga yordam beradigan bilim sohasi” - ekanligini yozadi. [1]

Al Azzaviyning (2016) fikriga koʻra, islomiy moliya tizimi koʻpincha foizlarni undirishni nazarda tutmaydigan moliyaviy tizim sifatida tasvirlangan. Islomiy banking islom tamoyillariga asoslangan - islom jamiyatining iqtisodiyotni boshqarish, ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatlari bilan bogʻliq qoida va qonunlar majmui. Islom banklari islom moliya tizimining muhim elementi hisoblanadi. Ular anʼanaviy banklar bilan bir xil funksiyalarni bajaradi, yaʼni milliy toʻlov tizimining ishlashini taʼminlaydi va moliyaviy vositachilar sifatida harakat qiladi. Islom axloq normalariga koʻra, halol mehnat bilan qoʻlga kiritilgan boylikni, shuningdek, meros yoki hadyani tan olish odat tusiga kirgan. [2]

A.Yu. Juravlevning (2017) fikricha, islom iqtisodiyoti «musulmonlarning jamiyat iqtisodiy hayotini tashkil etish tamoyillari va mexanizmlariga oid qarashlari tizimidir». Bu taʼrifdagi axloqiy komponent musulmonlarning diniy vazifalari: resurslarni ehtiyotkorlik bilan boshqarish, jamiyatda ekspluatatsiyaning oldini olish va adolatni taʼminlashdir. [4]

R.I. Bekkin esa A.Yu. Juravlev tomonidan berilgan taʼrifni inobatga olib, baʼzi tushuntirishlar kiritadi. U musulmonlarning qarashlari har doim ham iqtisodiy hayot haqidagi islomiy gʻoyalarga mos kelavermaydi, shuning uchun qarashlar tizimi haqida emas, balki butun musulmon dini haqida gapirish toʻgʻriroqligini taʼkidlaydi: «musulmon huquqi normalari va tamoyillariga muvofiq boshqaruv tizimi». Bundan tashqari, Bekkin islom iqtisodiyotini «uchinchi yoʻl» iqtisodiyoti, «muqobil iqtisodiyot» deb ataydi. [5]

Yuqoridagi olimlarning ilmiy ishlari va fikrlarini oʻrgangan holda shuni qayd etish lozimki, biz axloqiy iqtisod nima ekanligini tushunishimiz kerak. Biz uni ijtimoiy adolatga erishish maqsadida iqtisodiy omillarni axloqiy meʼyorlar bilan muvozanatlashtiradigan oʻziga xos taʼlimot sifatida belgilashimiz mumkin. Ammo shuni taʼkidlash joizki, adolat tamoyiliga asoslangan islom iqtisodiyoti axloqiy iqtisodiyotning timsoli hisoblanadi. Demak, islom iqtisodiyoti axloqiy iqtisodiyot tamoyillarini amalda qoʻllashning namunasidir, deb taxmin qilishimiz mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy tadqiqot davomida maqolada islomiy bankingni global moliyaviy tizimga integratsiyalashuvi va uning ahamiyati ilmiy mushohada, abstrakt-mantiqiy, tizimli tahlil, analiz va sintez tamoyillari asosidagi usullardan foydalanib, hamda, analitik tahlil, qiyosiy tahlil, statistik maʼlumotlar tahlilidan foydalanilgan holda muammolar aniqlanib, muammolarning yechimi sifatida ilmiy asoslangan takliflar berilgan. Bunda, islom bank tizimining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish uchun xalqaro tashkilotlar (Islom taraqqiyot banki, xalqaro valyuta jamgʻarmasi) nashrlari; Markaziy banklarning yillik hisobotlari, shuningdek, xalqaro reyting agentliklari (Ernst&Young, Tompson Reuters, Blossom va boshqalar)ning tahliliy materiallari va tadqiqotlari manbaa boʻlib xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Islomiy banking faoliyatini tahlil qilishni boshlashdan oldin, avvalo islomiy bank modelining qaysi tamoyillar asosida qurilganini aniqlash kerak. Islom axloqi meʼyorlariga koʻra, bankni tashkil etishning markazida adolat

va halollik tamoyillari turadi. Biroq, bankning asosiy vazifasi - moliyaviy vositachilik orqali foyda olish haqida unutmang, chunki uning hayotiy faoliyati bevosita boshqalarning jalb qilingan mablag‘lariga bog‘liq. Bu masalani Islom iqtisodiyoti prizmasida ko‘rib chiqsak, shuni ta’kidlash joizki, Islomda «yomon» va «yaxshi» (halol) pullarga aniq bo‘linish mavjud. Xususan, tamaki, alkogol, qurol-yarog‘ sotish yoki sotib olish, shuningdek pornografiyani tarqatish, qimor o‘yinlarini rivojlantirish bilan bog‘liq savdo operatsiyalari natijasida foyda olish taqiqlanadi. Shuning uchun bu maqsadga islom tamoyillariga mos keladigan halol biznes deb hisoblangan moliyaviy xizmatlarni orqali erishish kerak.

Yana bir asosiy farq - bu islomiy bank modelida “ribo” deb nomlanuvchi foiz to‘lovi shaklidagi mukofotning yo‘qligidir. Ushbu element mavjud bo‘lganda, moliya institutini, ya’ni bizning holatimizda – bankni islomiy moliya instituti deb hisoblash mumkin emas. Shunga ham aniqlik kiritish kerakki, taqiq foyda olishga emas, balki faoliyat natijalariga bog‘liq bo‘lmagan holda oldindan qat’iy belgilangan miqdordagi foyda olishga qo‘yiladi. An’anaviy bank modelidan farqli o‘laroq, islomiy bankingda kapital egasining mukofoti oldindan belgilangan miqdorni to‘lash shaklida bo‘lmasligi kerak. Bankning o‘zi moliyalashtirilayotgan loyihaning ishtirokchisi bo‘lsa foyda olishi yoki savdoda ishtirok etishi, hamda mahsulot tannarxi va uni sotish narxi o‘rtasidagi marjaga qarab daromad olishi mumkin. Bunday hollarda bank va korxona (kapital oluvchi) o‘rtasida foyda va risklar taqsimoti mavjud bo‘lib, bu ham barcha risklar moliyalashtirilgan tomon tomonidan qoplanadigan G‘arb tizimidan asosiy farqi bo‘lib hisoblanadi.

Moliyalashtirishning islomiy asoslariga qaytadigan bo‘lsak, shuni qayd etish lozimki, “ribo” - sudxo‘rlikni anglatadi. Lekin, “ribo” faqat foiz undirishiga taqiqdan ko‘ra kengroq mazmunga ega. Aslida “ribo” miqdor jihatidan nomuvofiq pul ekvivalentidan kelib chiquvchi har qanday noqonuniy yoki adolatsiz foyda olishga taalluqlidir. Pul - kredit foizlari yoki sudxo‘rlik (ya’ni pullarni pulga oldi-sotdi qilish) - bu riboning shakllaridan biri, xolos. Tizimning asosiy qoidasi hisoblanadigan riboni taqiqlash so‘zma-so‘z «ortiqchalik»ni anglatadi va «sotish yoki qarz shaklida bo‘lsin, kapitalning har qanday asossiz ko‘payishi» sifatida talqin qilinadi. Islomiy olimlar orasidagi umumiy nuqtai nazar shundan iboratki, ribo nafaqat sudxo‘rlikni, balki amaliyotda keng qo‘llaniladigan nohaq daromad hisoblashni ham o‘z ichiga qamrab oladi (1-rasm) [3].

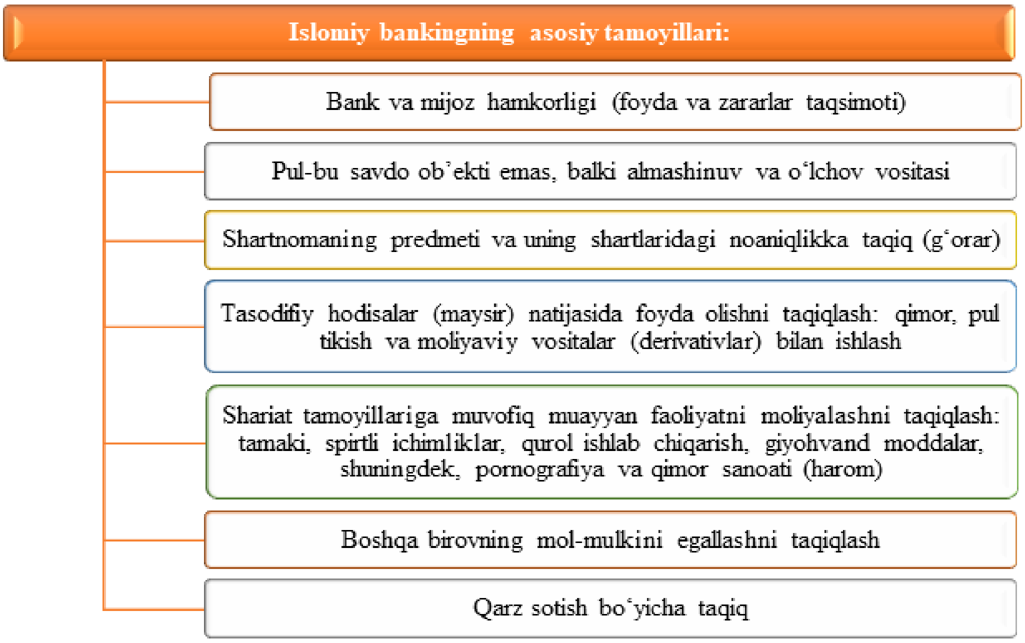

1-rasm. Islomiy bankingning asosiy tamoyillari

Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, an’anaviy banklarga o‘z mablag‘larini ishonishga tayyor bo‘lmagan musulmon aholisining katta ulushiga ega, shuningdek, an’anaviy banklar xizmatidan foydalanmayotgan musulmon-tadbirkorlarning katta soniga ega bo‘lgan mamlakatlarda islom moliya institutlarini shakllantirish moliya bozorining samaradorligini oshirish va uning rivojlanishini tezlashtirish imkonini beradi.

Hozirgi kunda dunyoning 72 ta mamlakatida 500 dan ortiq islomiy bank muassasalari faoliyat yuritmoqda. Ularning eng katta konsentratsiyasi yaqin Sharq va Janubi-Sharqiy Osiyoning tarixan shartli mintaqasida (eng yirik markazlar - Bahrayn va Malayziya), shuningdek, Yevropa va AQShda joylashgan.

Islomiy bank muassasalari o‘z kapitalining geografik kelib chiqishi bilan emas, balki birinchi navbatda operatsion va investitsiya faoliyati tamoyillari bilan islomiy deb qaralishi kerak. Ular islom tamoyillariga qat’iy muvofiq ravishda operatsiyalarni amalga oshiradilar.

Global islomiy moliya tizimining yaratilishi 1960-1970 yillarda yaqin Sharq va Malayziyaning bir qator mamlakatlarida birinchi islomiy banklar tashkil etilishi, shuningdek davlatlararo Islom taraqqiyot banki (Islamic Development Bank) tashkil etilgan paytdan boshlanadi. Islom taraqqiyot banki (ITB) 1973 yil 18 dekabrda Islom konferensiyasi tashkiloti (IKT)ga a'zo mamlakatlar moliya vazirlarining yig'ilishida tashkil etilgan va 1975 yil oktabrda o'z faoliyatini boshlagan. ITBning bosh qarorgohi Saudiya Arabistonining Jidda shahrida joylashgan. Shu bilan birga, bank Rabat (Marokash), Kuala Lumpur (Malayziya), Almata (Qozog'iston) va Dakar (Senegal) da 11 vakolatxonalari va 4 mintaqaviy ofislariga ega.

Islom tamoyillariga mos keladigan Islomiy bank standartlarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadigan bir qator boshqa tashkilotlar ham mavjud. Bularga Islom moliya institutlarining buxgalteriya hisobi va audit tashkilotlari (AAOIFI), Islom moliya xizmati Kengashi (IFSB), Xalqaro islom moliya bozori, Islom banklari va moliya institutlari kengashi (Council for Islamic Banks and Financial Institutions (CIBAFI)), «Islom moliya institutlari uchun arbitraj va yarashtirish markazi (Arbitration and Reconciliation Centre for Islamic Financial Institutions) kiradi. Bundan tashqari, Likvidlikni boshqarish xalqaro markazi islomiy qimmatli qog'ozlarning ikkilamchi bozorini rivojlantirish va islomiy moliyalashtirishning yangi moliyaviy vositalarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi, Xalqaro islom reyting agentligi esa islom moliya bozorini rivojlantirish, islom banklarining xalqaro standartlarini ishlab chiqish va islomiy moliyaviy tashkilotlarga reyting berish bilan shug'ullanadi.

Islom moliya institutlarining buxgalteriya hisobi va audit tashkilotlari (AAOIFI) 1995-yilda tashkil etilgan. Uning faoliyatining maqsadi Islom banklarining moliyaviy va xo'jalik operatsiyalarini hisobga olishning yagona usullarini ishlab chiqish va ularni tavsiyaviy xarakterdagi tegishli standartlar shaklida taqdim etishdan iborat. Musulmon mamlakatlarining bir qator Markaziy banklari ushbu standartlarni o'zlariga hisobot beradigan Islomiy moliya institutlari faoliyatini tartibga solish maqsadida qabul qildilar. Islom moliya xizmati Kengashi (IFSB), Xalqaro islom reyting agentligi, Islom banklari va Moliya institutlari Kengashi (CIBAFI), va boshqalar kabi tashkilotlarning maqsadlaridan biri - bu islomiy obligatsiyalar (sukuk) chiqarishga imkon beradigan infratuzilmani yaratishdan iborat.

Bugungi kunga qadar, islomiy moliyaviy xizmatlar sohasi sezilarli darajada o'sdi. Agar, 1990-yillarning o'rtalarida Islom banklarining aktivlari 150 mlrd. dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2020- yilda - 2,7 trln. dollarga yetdi va ularning yillik o'sish sur'atlari 15 foizdan 25 foizgacha oshdi.

2024-yilda dunyoda 526 ta islomiy bank muassasalari mavjud bo'lib, ulardan taxminan 69% to'liq islomiy «avtonom» banklar, qolgan 31% esa «islomiy darcha»lar orqali islomiy xizmatlarni taklif qiluvchi an'anaviy banklar hisoblanadi. So'nggi yillarda Islom banklari o'zlarining tashqi kengayishini kuchaytirdilar, qabul qiluvchi mamlakatlarda o'zlarining ta'sir doiralarini kengaytirishga va zamonaviy transmilliy bank tuzilmasiga moslashishga intilib, xalqaro bank kapitali bozorida va xalqaro investitsiya oqimlari sohasida muhim rol o'ynadilar.

Hozirgi vaqtda islomiy moliya eng yaxshi tashkil etilgan birinchi 3 mamlakat jahon bozori hajmining 66 foizini tashkil etadi. Bular:

- Saudiya Arabistoni
- Yeron
- Malayziya

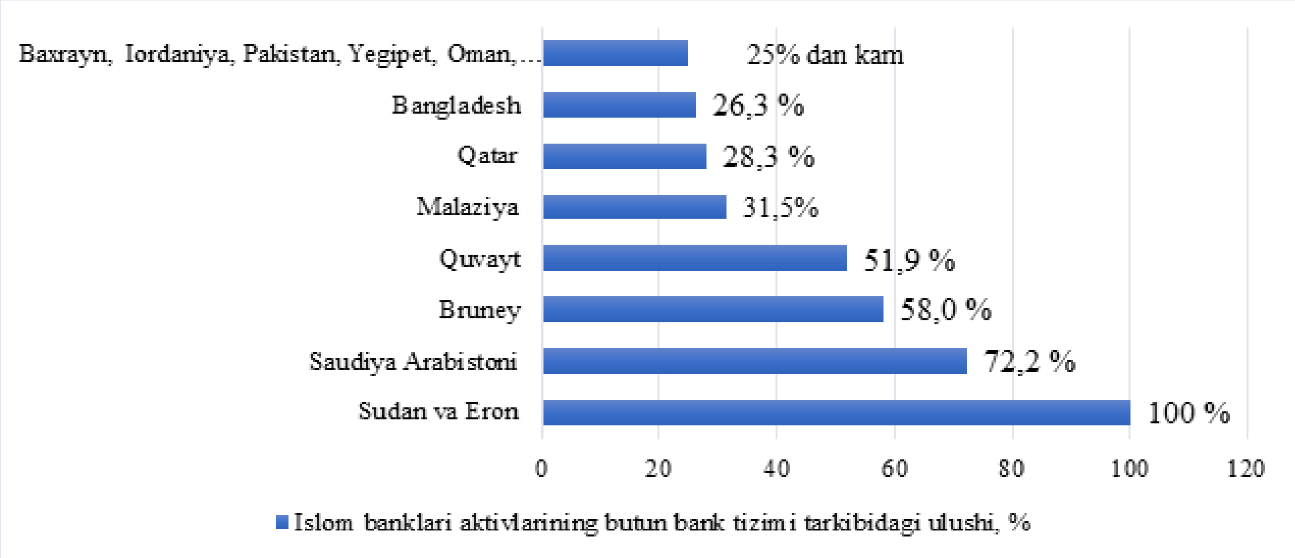

2-rasm. Islom banklari aktivlarining butun bank tizimi tarkibidagi ulushi, (foizda) [7].

Yuqoridagi 1-rasm ma'lumotlariga ko'ra, islomiy bankingning Quvaytdagi an'anaviy banklar aktivlariga nisbatan ulushi - 51,9 foizni, Qatarda - 28,3 foizni, Bangladeshda - 26,3 foizni, Malayziyada - 31,5 foizni va Saudiya Arabistonida esa 72,2 foizni tashkil qilgan. Shuningdek, Bahrayn, Iordaniya, Pokiston, Misr, Ummon, Turkiya, Indoneziya va boshqa mamlakatlarda islomiy banklarning butun bank tizimi aktivlaridagi ulushi 25 foizdan kamrog'ini tashkil qiladi. Faqat ikkita islomiy mamlakatda butun bank tizimi tarkibidagi islomiy banklarning ulushi – 100 foizni (Sudan va Eronda) tashkil qiladi.

Bugungi kunga kelib, islomiy banking sohada dominant «o'yinchilar» fors ko'rfazi va Eron mamlakatlari hisoblanadi. Janubiy va Janubi-Sharqiy Osiyo mintaqasi 15% bozor ulushi bilan islom banklari dunyosida ikkinchi o'rinda turadi. Ushbu mintaqa Bruney va Malayziya davlatlari kiradi va hududdagi yirik islomiy iqtisodiyotlar (islom tamoyillariga muvofiq moliyaviy xizmatlar ko'rsatilishi bo'yicha), hamda Indoneziya (dunyodagi eng katta musulmon aholisi bo'lgan mamlakat) kiradi. Pokiston va Bangladesh mintaqadagi eng ko'p aholiga ega davlatlar qatoriga kirganiga qaramay, ularning jahon islomiy moliyaviy xizmatlar bozoridagi ulushi 2 foizdan oshmaydi. Umuman olganda, islom mamlakatlarida aholi va daromadlarning o'sish sur'atlarini hisobga olgan holda, islomiy bankingni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Bu, ayniqsa, islomiy bank sohalari kam rivojlangan, ammo musulmon aholisi ko'p sonli islomiy mamlakatlarga tegishli.

Islomiy banklarning kapitalining yetarlilik darajasi ham odatda me'yoriy talablardan sezilarli darajada oshadi. Xususan, Buyuk Britaniya, Turkiya, Afrika, fors ko'rfazi mamlakatlari va Erondagi islomiy banklar kapitalning yetarlilik darajasi bo'yicha eng yuqori talablarga javob berishdi. Masalan, 2020 yilda ushbu mamlakatlardagi islom banklari uchun kapitalning yetarlilik darajasi mos ravishda 33, 32, 26 va 19 foizni tashkil etdi, bu Bazel-III kelishuv muvofiq bank kapitalining yetarliligi uchun minimal 8%lik talabdan ancha yuqori [8].

Islomiy banklarning aksariyati nisbatan kichik. Aktivlarning kichik hajmiga qaramasdan, islomiy banklar odatda kapitallashgan va likvidli bo'lib, likvidlik darajasi mintaqaga va ularning bozor ulushiga qarab o'zgaradi.

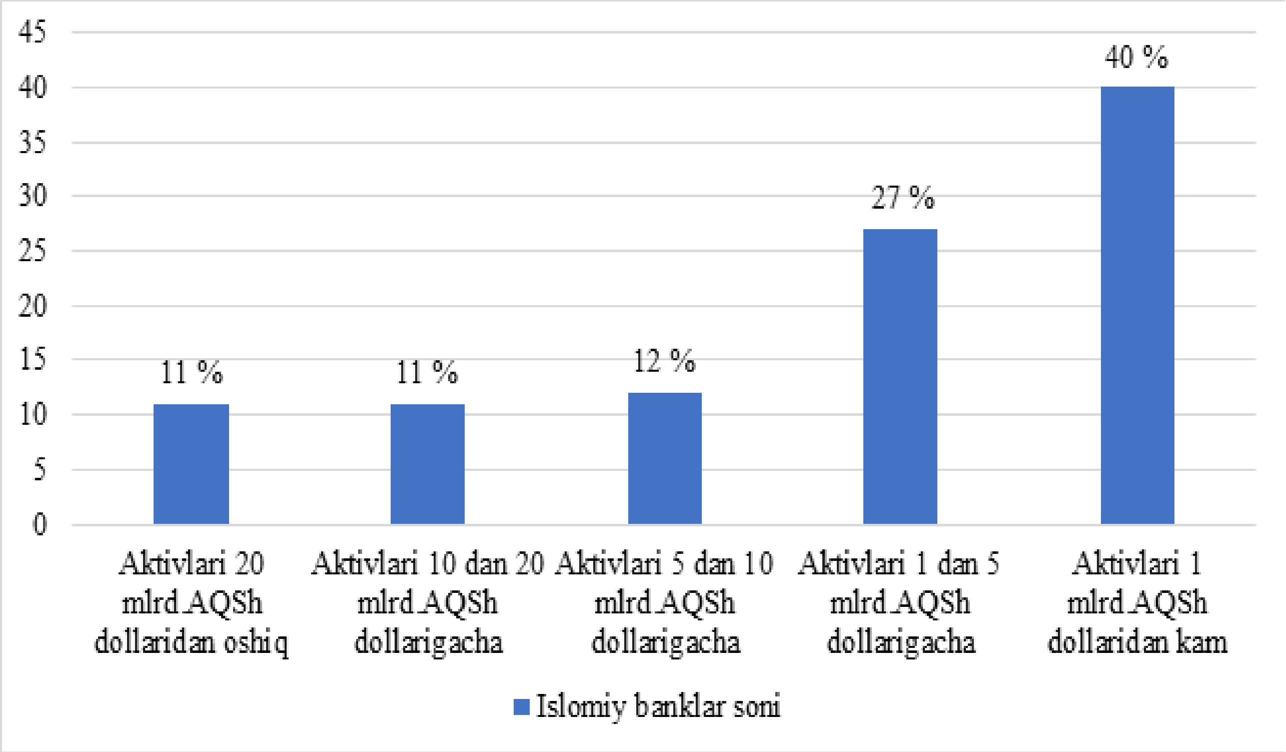

2-rasm. Aktivlarning miqdori bo'yicha islom banklarining soni, (foizda) [7].

Yuqoridagi 2-rasm ma'lumotlariga ko'ra, 20 milliard dollardan ortiq aktivlar hajmiga ega bo'lgan islomiy banklar soni jami – 11 foizni va 20 milliard dollardan ortiq aktivlar hajmiga ega bo'lgan 11 % - 10 20 milliard AQSh dollarini tashkil etadi. Banklar 12% 5 10 milliard dollar aktivlar bor, 27% da ular 1 dan 5 milliard AQSh dollargacha, qolgan 40% esa 1 milliard dollardan kamroq aktivlarga ega.

Islomiy banklarning aktivlarining rentabelligi ham ijobiydir: Afrikada, fors ko'rfazi mamlakatlarida, Eron va Osiyoda ishlaydigan banklar boshqa hududlarda banklarga qaraganda ko'proq daromad keltiradi. Buning bir sababi shundaki, ushbu hududlarda ayrim banklar davlat banklari bo'lib, asosan davlat korxonalari va davlat loyihalarini moliyalashtiradi.

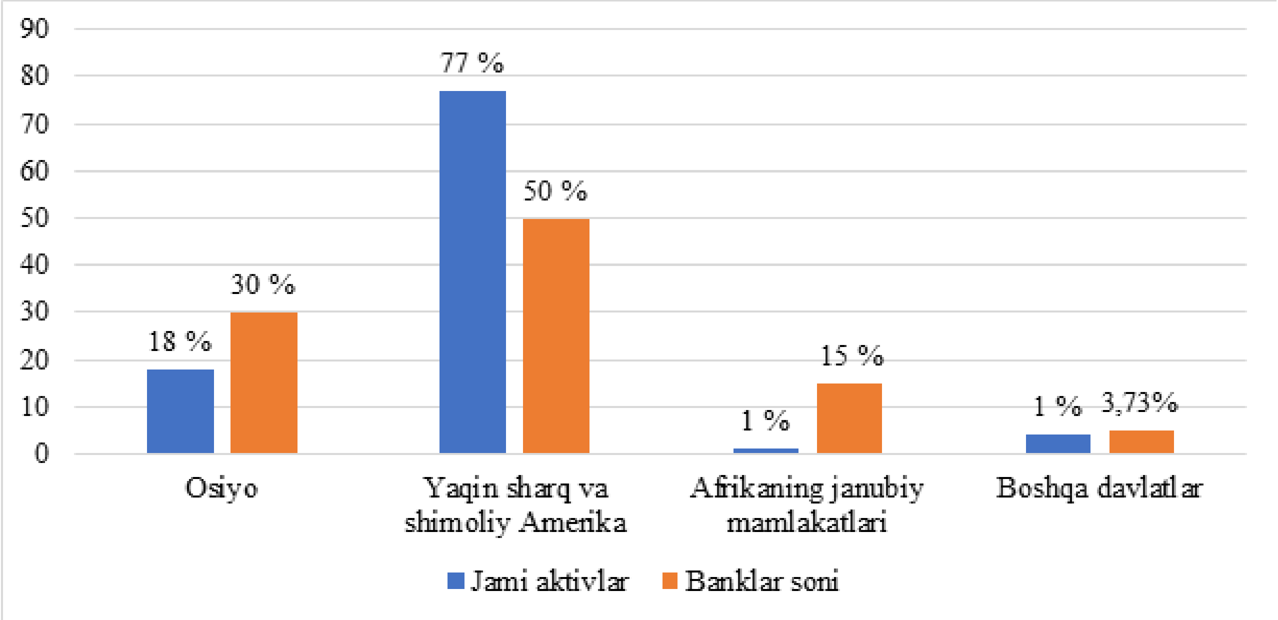

3-rasm. Islom banklarining soni va aktivlarini hududlar bo'yicha tarkibi, (foizda) [8].

Yuqoridagi 3-rasm ma'lumotlariga ko'ra, islomiy banklar aktivlarining asosiy qismi (77%) yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada, keyin Osiyo (18%), Yevropa (3,73%) va Sahro orti Afrika mamlakatlari (1% dan kam) ga to'g'ri keladi. Xuddi shu taqsimot dunyoning turli mintaqalarida joylashgan islomiy banklar soniga xosdir: islomiy banklarning 50% - yaqin Sharqda va Shimoliy Afrikada, 30% - Osiyoda va 15% - Afrikaning janubiy mamlakatlarida joylashgan.

Bugungi kunda islomy banking tashqi manbalardan moliyalashtirishga jiddiy ehtiyoj sezayotgan rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiyotiga faol kirib bormoqda. Ayniqsa, bu tendensiya bank xizmatlari ilgari kam rivojlangan mamlakatlarga xosdir. Islom diniga e'tiqod qiladigan MDH mamlakatlarida islomiy bankingni rivojlanishi moliyaviy infratuzilmaning rivojlanmaganligi, iqtisodiy bilimlarning past darajasi va islomiy moliyaviy xizmatlar to'g'risida qarashlarning zaifligi bilan cheklanadi.

Qozog'iston islomiy moliyalashtirish sohasida qonunchilikni joriy etgan MDHning birinchi mamlakatiga aylandi: 2009 yilda "Islom banklarini tashkil etish va faoliyati hamda islomiy moliyalashtirishni tashkil etish masalalari bo'yicha Qozog'iston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Shunga qaramasdan, mamlakatda islomiy banking hali ham rivojlanishning dastlabki bosqichida turibdi. Islomiy banking aktivlarining ulushi bank sektorining umumiy aktivlaridan 1% (jami 0,08%) dan kam. Biroq, 2030 yilgacha Qozog'iston Respublikasi moliya sektorini rivojlantirish konsepsiyasiga ko'ra, bu ko'rsatkich 3-5%ga erishilishi kerak. Bugungi kunda Qozog'iston islomiy bank sektorida faqat bitta bank – 2010 yilda ro'yxatdan o'tgan Al Hilol Islom banki (ushbu bankning Bosh ofisi Abu-Dabida joylashgan) faoliyat ko'rsatadi. Mamlakat Islomiy moliyaviy xizmatlar Kengashi, Islom moliya institutlarining buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti hamda Xalqaro islomiy moliya bozorlari tashkilotlari a'zosi.

Bugungi kunda Qirg'izistonda islomiy banking faoliyatini tartibga soluvchi 16 ta normativ hujjat mavjud. 2008-yildan buyon mamlakatda OAJ "Ekoislamikbank" islomiy moliyalashtirish tamoyillarida faoliyat yuritmoqda.

Rossiyada islomiy banklarni tashkil etishga kamida uch marta urinish bo'lgan, ammo ular muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Shunday qilib, Kemerovo shahrida 1992- yilda va Mahachkalda 1996-yilda ochilgan islomiy banklar o'z faoliyatini to'xtatdilar. 1997-da Islomiy Badr bankini tashkil etishga urinish ancha muvaffaqiyatli bo'ldi, ammo 2006-yil dekabr oyida Rossiya banki tomonidan berilgan bank operatsiyalarini amalga oshirish uchun litsenziyasi bekor qilindi. Bugungi kunda Rossiyada islomiy banklarni qonunchilik va soliq darajasida maxsus tartibga solish mavjud emasligi ularning faoliyatini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda. Rossiya Federatsiyasining Fuqarolik kodeksiga muvofiq, qarz oluvchi va bank o'rtasidagi shartnoma faqat foizli sifatida talqin qilinadi va "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" Federal qonun ham kredit uchun haq to'lashda faqat foiz to'lovlari prinsipini nazarda tutadi. Xulosa qilib aytganda, Rossiyaning joriy qonunchiligi doirasida islomiy banklar faoliyati imkonsizdir. Shunga qaramasdan, ayrim mualliflar, Rossiyada Islomiy banklarni tashkil etish imkoniyati mavjud va islomiy banklarning huquqiy modeli sifatida diniy sheriklikning tashkiliy-huquqiy shaklidan foydalanishni taklif qilishadi [9].

Afsuski, hozir kunda O'zbekistonda islomiy bank yoki mahalliy banklarimizda bunday xizmatlar mavjud emas. Lekin, O'zbekiston aholisining islomiy moliyaviy xizmatlar va foizsiz bankka bo'lgan qiziqishlari juda

yuqori boʻlganligi sababli, yurtimizda islom moliyaviy xizmatlarini koʻrsatish tizimini shakllantirish borasida qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Xususan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Islom taraqqiyot banki guruhi va arab muvofiqlashtirish guruhi jamgʻarmalari bilan sheriklikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadirlari toʻgʻrisida”gi 05.03.2019 yildagi PQ-4224-sonli qarori 2-bandida Oʻzbekiston Respublikasining Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi bilan uzoq muddatli sherikligining asosiy yoʻnalishlari hamda vazifalaridan biri sifatida davlat-xususiy sherikligi mexanizmlarini, jumladan vaqf-jamgʻarmalarni tashkil etish yoʻli bilan qoʻllab-quvvatlash dasturlarini birgalikda ishlab chiqish va Oʻzbekistonda tatbiq qilish belgilangan [11].

Yaqin kelajakda Oʻzbekistonda Islom banki va moliya infratuzilmasi yaratilishi mumkin. Hozirgi kunda, respublikamizning 14 ta bankida islom darchalarini yoʻlga qoʻyish boʻyicha ishlar olib borilmoqda, shuningdek, islom moliyasiga oid qonun loyihasi ishlab chiqilgan va islom moliyasi konsepsiyasini oʻz ichiga olgan nobank kredit tashkilotlari toʻgʻrisidagi qonunni qabul qilinishi rejalashtirmoqda. Avvaliga mikromoliya tashkilotlariga, soʻngra tijorat banklariga islom moliyasi boʻyicha operatsiyalarni amalga oshirish huquqi belishishi koʻzda tutilgan. Nobank tashkilotlari tomonidan koʻrsatiladigan moliyaviy xizmatlar doirasini kengaytirish moʻljallangan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Islomiy bank faoliyatining tamoyillarini tushunish mamlakatning moliyaviy barqarorligini taʼminlash uchun juda muhimdir. Birinchidan, islom banklari anʼanaviy banklar bilan hamkorlikni rivojlantirish va kengaytirish borasida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ikkinchidan, xedjirlash vositalarining etishmasligi islom moliya institutlarida xatarlarning konsentratsiyasini keltirib chiqaradi. Natijada, anʼanaviy moliyaviy tizim doirasida islom moliya institutlarining tartibga solinmagan holda rivojlanishi ularning barqarorligini pasayishiga va moliyaviy beqarorlikning oshishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda Oʻzbekistonda islom moliya institutlarining sekin rivojlanishi uchta asosiy omil bilan izohlanadi: birinchi navbatda, islom moliya sanoatining jadal oʻsishiga Oʻzbekiston Respublikasida bunday tashkilotlarning faoliyat yuritishini nazarda tutmaydigan qonunchilik toʻsqinlik qilmoqda. Ikkinchidan, turli xil moliyaviy mahsulotlarning muvofiqligi toʻgʻrisida xulosa beradigan (yoki fikr bildiradigan) maxsus organ yaratmasdan bunday institutlarning muvaffaqiyatli ishlashi deyarli mumkin emas. Ushbu muammolarni hal qilishda hukumat tomonidan qoʻllab-quvvatlash va islom banklari faoliyati bilan bogʻliq standartlarni ishlab chiqish uchun moʻljallangan xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan yaqin aloqalarni oʻrnatish zarur.

Foydanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Chapra M.U. What is Islamic Economics? — Jeddah, 2001. — 200 s.
2. Al-Azzawi A.A. The characteristics and modern problems of islamic banks. Vestnik Universiteta. 2016; (7-8):5-11.
3. Zamir Iqbal, Abbas Mirakhor. An introduction to islamic finance: theory and practice. Singapore: John Wiley & Sons (Asia), 2011.
4. Islamskiy banking / Juravlyov A.Yu., nauchn. red. A.O. Filonik.»: Sadra; Moskva; 2017.
5. Bekkin R. I. Islamskaya ekonomika. Kratkiy kurs. M.: AST Vostok–Zapad, 2008. 288 s.
6. Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich. (2024). Ways to Develop Innovative Banking Services in Uzbekistan. Miasto Przyszłości, 52, 76–83. Retrieved from https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4539
7. Nurmuxammedov, A. Y. . (2022). Mechanisms for Improving Long-Term Lending Practice by Commercial Banks. EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY, 2(10), 11–16. Retrieved from https://www.inovatus.es/index.php/ejbsos/article/view/1311
8. Manbaa: Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022 -https://ifsb.org/download.php
9. Manbaa: Informatsionno-analiticheskiy portal «Islamic-Finance» - http://islamic-finance.ru/index/0-2
10. Manbaa: DinarStandard & Ellipses — Globalnыy otchet ob islamskix finansovыx texnologiyax za 2022 god - https://www.salaamgateway.com/specialcoverage/islamic-fintech-2022
11. Manbaa: Oʻzbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi - www.lex.uz

muhandislik
& iqtisodiyot
ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 2

© Materiallar koʻchirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida koʻrsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S–5669245 reyestr raqami tartibi boʻyicha roʻyxatdan oʻtkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy